

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: «**ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО ЧИТАННЯ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**»

Виконала студентка 2 курсу
PO2-M22z групи
(заочна форма навчання)
спеціальності 013 Початкова освіта
Кітаєвич Наталя

Керівник:
Ковальчук О. В., старший викладач
кафедри теорії та методик початкової
освіти, кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент:
Пукас І. Л., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ УСВІДОМЛЕНОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	6
1.1. Навичка читання як один із видів мовної діяльності.....	6
1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми формування навички усвідомленого читання.....	14
1.3. Педагогічні умови формування навички усвідомленого читання під час уроків літературного читання.....	26
1.4. Методи та прийоми формування навичок смислового читання, що застосовуються у навчанні молодших школярів.....	31
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ УСВІДОМЛЕНОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	37
2.1. Діагностика рівня сформованості навички усвідомленого читання текстів у молодших школярів.....	37
2.2. Методика формування навички усвідомленого читання молодших школярів на уроках літературного читання.....	43
2.3. Діагностика рівня сформованості навички усвідомленого читання у молодших школярів.....	47
2.4. Методичні рекомендації щодо формування навички усвідомленого читання на уроках літературного читання у початковій школі.....	51
Висновки до другого розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

У контексті чинних положень Державного стандарту початкової освіти та відповідно до вимог Типових освітніх програм велика увага приділяється методиці навчання читання на компетентнісних засадах, які мають передбачати цілі навчання, пов'язані із застосуванням набутих учнями читацьких навичок у життєвих ситуаціях та досвіді.

Ми живемо за доби інформаційно-комунікаційних технологій. Усвідомлене отримання інформації у вигляді читання є запорукою успіху у навчанні, а саме читання стає засобом самореалізації та активної взаємодії з навколишнім світом.

Роль читання у житті людини важко переоцінити. Воно є одним із найпоширеніших джерел одержання інформації; розширює кругозір, формує світогляд, збагачує новими знаннями, вчить мислити. «Читання більше не вважають умінням, яке набувається лише у дитячому віці, під час перших років навчання у школі. Натомість читання вважають змінним набором знань, навичок і стратегій, які особа формує упродовж життя, у різних умовах...; читання слід розглядати через призму різноманітних способів, за допомогою яких люди взаємодіють з текстовими об'єктами, з урахуванням того, що читання є частиною навчання упродовж життя» [12].

Проблема якісного, смислового читання на сучасному етапі стоїть особливо гостро, що пов'язано з новими викликами інформаційного суспільства, зокрема появою інформації як на паперових, так і на електронних носіях; необхідністю швидко відшукати потрібні відомості з навчальною метою та ін. Показово, що її досліджують соціологи, психологи, лінгвісти, педагоги, методисти тощо. Вони однакові в тому, що вміння читати має загальнонавчальний характер; є важливим ресурсом самореалізації людини в сучасному світі. На педагогічному/методичному рівні проблема усвідомленого читання представлена такими напрацюваннями:

– охарактеризовано психологічні основи читання як виду навчальної діяльності (Н. Акімова, Н. Ігнатенко, Н. Чепелєва);

– з'ясовано сутність читацької компетентності та розроблено методичку її формування в молодших школярів (О. Вашуленко, І. Гудзик, Н. Дика, Т. Качак, В. Мартиненко, В. Науменко, О. Савченко);

– обґрунтовано технологію організації роботи з підручником у початковій школі (Я. Кодлюк, О. Савченко);

– розкрито окремі аспекти усвідомленого читання як педагогічного феномена (Н. Ігнатенко, А. Каніщенко, К. Картрайт, Р. Кириченко, Д. Лукьяненко, Д. Міллер, В. Садкіна, О. Слижук, О. Терещенко, М. Чанна, Н. Чепелєва).

Об'єкт дослідження: процес формування навички усвідомленого читання у молодшого школяра.

Предмет дослідження: система вправ спрямованих на формування навички усвідомленого читання у молодшого школяра під час уроків літературного читання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити способи формування навички усвідомленого читання на уроках літературного читання у початковій школі.

Завдання дослідження:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми формування навички усвідомленого читання молодших школярів.

2. Виявити особливості формування навички усвідомленого читання під час уроків літературного читання в молодших школярів.

3. Визначити рівень сформованості навички усвідомленого читання молодших школярів.

4. Експериментально перевірити ефективність системи вправ, які спрямовані на формування навичок усвідомленого читання молодшого школяра.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури), емпіричні (тестування, бесіда, спостереження, педагогічний експеримент).

Практична значущість дослідження: розроблено систему вправ, що спрямовані на формування навички усвідомленого читання, які можуть бути корисними для педагогів.

Апробація результатів дослідження Результати магістерського дослідження висвітлено під час доповідей та виступів на науково-практичних конференціях.

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022-2023 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у статті: «Підходи до вибору методу навчання читання» (2023).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Формування навички усвідомленого читання зараз є потребою сучасного суспільства. У Державному стандарті початкової освіти, що відображає соціальне замовлення нашого суспільства, підкреслюється важливість навчання усвідомленого читання, і зазначається, що вміння читання належать до універсальних навчальних дій, тому ця тема є актуальною.

Перед нами стояла мета виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити способи формування навички усвідомленого читання на уроках літературного читання у початковій школі. Для досягнення мети дослідження нам було необхідно вирішити низку завдань.

Першим завданням є аналіз психолого-педагогічної літератури щодо поняття усвідомленого читання та її складових. Нами було розглянуто різні погляди визначення усвідомленого читання. Ми встановили, що під усвідомленим читанням мається на увазі читання, яке націлене на розуміння читачем змісту тексту. Ми вивчили існуючі стратегії формування навички усвідомленого читання, визначили співвідношення універсальних навчальних дій та навичок.

Другим завданням, яке ми маємо вирішити у дослідженні цієї теми стало вивчення існуючих педагогічних умов формування навичок усвідомленого читання під час уроків літературного читання у початковій школі. Це завдання ми вирішили і визначили, які групи труднощів існують для формування навичок і створення педагогічних умов знімають ці труднощі.

Третім було аналіз методів і прийомів усвідомленого читання, що застосовувались під час уроків літературного читання початкових класів. Умовно всі методи можна розділити на три групи (передтекстові, текстові, післятекстові), запропонували варіанти застосування прийомів формування навичок усвідомленого читання у молодших школярів під час уроків літературного читання.

Ще одним завданням було виявити рівень сформованості навички усвідомленого читання у молодших школярів у контрольній та експериментальній групах на констатувальному етапі.

Тому, ми провели діагностику рівня сформованості усвідомленого читання учнів четвертих класів. Для цього ми використали методики «Рівні сформованості навичок смислового читання» (Т. Понамарьова), «Визначення рівня розвитку читання», «Визначення рівня аналізу та оцінки тексту». Потім, у процесі формувального експерименту всі уроки літературного читання в експериментальній групі проводилися із застосуванням методів та прийомів, що спрямовані на формування усвідомленого читання. Освітній процес будувався таким чином, щоб робота з формування навички усвідомленого читання здійснювалася на кожному етапі роботи з текстом, методи передтекстового етапу використовувалися як основа підвищення мотивації осмисленого читання, а при роботі з текстом особливе місце приділялося смислового боці читання, а не технічному. Після цього ми провели повторну діагностику. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного експериментів показав, що робота, виконана на етапі формувального експерименту, була ефективною. Результати експериментальної групи значно вищі за контрольну групу. А саме показники навичок «розвиток читання» експериментальної групи підвищився на 11%, навички «аналіз та оцінка тексту» на 47%, а навички «смислового читання» на 50%. У той час як в контрольній групі результати змінилися несуттєво. Це дозволяє дійти висновку, що реалізовані нами умови, створені задля формування навичок усвідомленого читання під час уроків з літературного читання сприяє найефективнішому формуванню навички усвідомленого читання.

На підставі результатів дослідження нами було розроблено педагогічні рекомендації для вчителів початкових класів щодо формування навички усвідомленого читання у молодших школярів у процесі навчання літературному читанню.

Таким чином, мета та поставлені завдання виконані.

Наш досвід може бути використаний вчителями початкової школи у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Н. Теорії розуміння в сучасній психології. *Psychological journal*. 2018. Вип. 32. С. 10–22.
2. Акімова Н., Акімова А. Розуміння тексту як специфічний вид розуміння. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький. ФОП Домбровська Я. М. 2018. Вип. 24 (1). С. 27–46.
3. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст і навчальний дискурс: ключі до розуміння. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Київ, 2017. Т. 20. № 2. С. 92–97.
4. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст як засіб породження нових смислів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2017. Вип. 58. С. 14–19.
5. Вашуленко О. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 13–17.
Вашуленко О. Особливості роботи з науково-художніми текстами на уроках літературного читання в початковій школі. Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали шостої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 08–09 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С. 24–27.
6. Вашуленко О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 20–24.
7. Вашуленко О. В. Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра. Компетентнісні засади змісту освіти в 11-річній школі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 березня 2013 р.). Київ, 2013. С. 202–206.
8. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра: зміст і структура. Упровадження нового змісту початкової освіти: теорія і практика: матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених

пам'яті Т. М. Байбари (м. Полтава, 3–4 квітня 2012 р.). Полтава. 2012. С. 20–23.

9. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. № 1. С. 48–50.

10. Види читання. Прийоми роботи над текстом. URL: https://studopedia.com.ua/1_397726_vidi-chitannya-priyomi-roboti-nad-tekstom.html

11. Гудзик І. П. Побудова тексту підручника як фактор його читабельності. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. Праць. Київ. Педагогічна думка. 2000. Вип. 2. С. 123–127.

12. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

13. Дика Н. М., Глазова О. П. Формування читацької компетентності учнів: міжнародний методичний досвід. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Т. 1. Випуск 12. С. 27–31.

14. Ігнатенко Н. В. Дидактичне забезпечення розуміння навчальних текстів учнями початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2001. 20 с. 25.

15. Ігнатенко Н. В. Психологічна характеристика тексту і проблеми його розуміння. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkol_u/6/visnuk_19.pf.

16. Каніщенко А. П. Система роботи над розумінням тексту у початковій школі. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан. 2010. 91 с.

17. Качак Т. Б. Літературна освіта молодших школярів. навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ. 2017. 44 с.

18. Кириченко Р. В. Розуміння тексту – одна з центральних проблем гуманітарних наук. Актуальні проблеми сучасної науки: матеріали десятої науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 17–19 жовтня 2013 р.). Київ. 2013. С. 14–18. 29.

19. Коваль Г. П., Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання: навчальний посібник. Тернопіль. Навчальна книга. Богдан. 2008. 280 с.

20. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ : Інформаційноаналітична агенція «Наш час». 2006. 368 с.

21. Кодлюк Я. П., Янченко О. Я. Робота з підручником на уроках у початковій школі: посібник для вчителя початкової школи / за ред. О. Я. Савченко. Київ. Наш час. 2009. 104 с.

22. Котик Т. М. Методика літературної освіти молодших школярів: Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ. 2014. 73 с.

23. Креативні методики читання. URL: <https://vseosvita.ua/news/kreatyvnimetodyky-chytannia-shcho-motyvuuiut-ta-vykhovuiut-53146.html>.

24. Лукьяненко Д. Феномен свідомого читання Василя Сухомлинського в парадигмі мовно-літературної галузі освіти Нової української школи. *Вересень: науково-методичний, інформаційно-освітній журнал*. 2019. № 1–2 (80–81). С. 46–51.

25. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. 3-є вид., перероблене та доповнене. Київ. Центр учбової літератури. 2008. 272 с. Мартиненко В. Формування в учнів 3 класів початкових умінь застосовувати переглядовий / пошуковий види читання. Організація освітнього процесу в початковій школі: методичні рекомендації. Орієнтовні календарно-тематичні плани. 3 клас. Харків. Ранок. 2020. С. 24–33.

26. Мартиненко В. Формування досвіду читацької діяльності третьокласників (на матеріалі робочого зошита з літературного читання). *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 11–14.

27. Мартиненко В. Читацька діяльність молодших школярів: сучасні тенденції розвитку. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 16–20.

28. Мартиненко В. О. Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів. Київ. КОНВІ ПРІНТ. 2020. 88 с.

29. Мартиненко В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 15. С. 145–151. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307655.pdf>.

30. Момот Л. Л. Навчально-пошукові тексти у структурі підручника. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ. Педагогічна думка, 2000. Вип. 2. С. 21–23.

31. На урок: освітній проєкт. URL: <https://naurok.com.ua/>.

32. Науменко В. Основні ідеї програми з читання «Початки словесного мистецтва». *Початкова школа*. 2002. № 4. С. 53–55.

33. Пахаренко В. І. Типологія читання як методична проблема сучасної шкільної літературної освіти. Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи. збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 березня 2021 р.). Київ. 2021. С. 165–169.

34. PISA. Програма міжнародного оцінювання учнів / уклад.: Вакуленко Т. С., Ломакович С. В. Український центр оцінювання якості освіти. Київ. 2016. с. 61.

35. PISA 2018. Рамковий документ з грамотності читання. URL: https://dniokh.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/Ramk_doc_chytannya.pdf.

Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 6–12.

36. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ. Грамота, 2012. 504 с.

37. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах. Київ. Освіта, 2007. 334 с.

38. Садкіна В. І. Маленькі секрети учительського успіху. Навчаємо з радістю. Харків. видавнича група «Основа». 2019. 144 с. 51.

39. Садкіна В. І. Усвідомлене читання – SKILLS на все життя. Харків. видавнича група «Основа», 2020. 96 с.

40. Слижук О. Розвиток уміння п'ятикласників читати з розумінням у процесі вивчення сучасної української літератури. Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи : збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 березня 2021 р.). Київ 2021. С. 201–205.

41. Соняк Н. Формування у молодших школярів навичок роботи з текстовою інформацією. *Початкова школа*. 2007. № 4. С. 10–13.

42. Старагіна І. П., Терещенко В. М., Панченков А. О. Нова українська школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання: навчально-методичний посібник. Харків. Соняшник, 2020. 176 с.

43. Стахів М. Український комунікативний етикет: навчально-методичний посібник. Київ. Знання, 2008. 245 с.

44. Тексти «нової природи»: нестандартний підхід до навчання. URL: <https://naurok.com.ua/post/teksti-novo-prirodi-nestandardniy-pidhid-donavchannya#>.

45. Терещенко О. І. Формування в учнів початкових класів навички свідомого читання у процесі використання інтерактивних технологій. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2018. № 29. С. 46–52. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ. Плеяди, 2006. 220 с.

46. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ. Видавництво «Світоч». 2019. 336 с.

47. Ткачук Г. П. Методика позакласного читання у початкових класах: Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський. ФОП Сисин О. В. 2010. 264с.

48. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. *Дивослово*. 2017. № 9. С. 8–15.

49. Хорошковська Т. П. Читацькі вміння учнів загальноосвітніх навчальних закладів як об'єкт моніторингових досліджень. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 2. С. 73–81.

50. Чепелева Н. В. Розуміння – інтерпретація – тлумачення. Технології розвитку інтелекту. 2017. Т. 2. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2017_2_6_9. 70. Чепелева Н. В. Текст і читач: посібник. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 124 с.

51. Яценко Т. О. Компетентнісно орієнтована літературна освіта в контексті завдань Нової української школи. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2018. № 4. С. 43–48.